

УДК 342.72/73(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.3>**І. Глиняний,**

доцент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА ВИКЛИКИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Вступ. Тема захисту прав людини в Україні є надзвичайно актуальною в контексті як мирного, так і кризового періоду, включаючи війну. Конституція України проголошує права і свободи людини найвищою соціальною цінністю, а держава зобов'язується забезпечувати їх реалізацію. Проте, попри наявність розвиненої правової бази, яка відповідає міжнародним стандартам, існує значний розрив між закріпленими нормами та їхньою реалізацією на практиці.

Воєнний стан створив новий контекст, у якому система захисту прав людини опинилася під значним тиском. На тимчасово окупованих територіях України грубо порушуються базові права громадян, зокрема через насильство, обмеження свободи слова та знищення культурної спадщини. Внутрішньо переміщені особи також можуть стикатись з проблеми через воєнний стан, що може ускладнювати їх реалізацію конституційно гарантованих прав людини.

Крім того, у період воєнного стану, відповідно до статті 64 Конституції України, окремі права можуть бути тимчасово обмежені, що є необхідним для забезпечення безпеки. Проте ці обмеження вимагають чіткої регламентації та ефективного контролю, щоб уникнути зловживань з боку державних органів.

Таким чином, проблема захисту прав людини в Україні має багатовимірний характер, охоплюючи питання

правового забезпечення, соціальної справедливості, судової реформи та реагування на виклики, пов'язані з воєнним станом. Її вирішення потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, активізацію громадянського суспільства та ефективну міжнародну співпрацю.

Сфера наукових досліджень.

Вагомий внесок у дослідження питань щодо захисту прав і свобод людини в Україні займалися такі вчені: Череватюк В., Пирого І., Кадебська І., Корнієнко П., Баштанник А., Мельничук С., Батанов О, Терлецький Д., Афанасьєва М., Шило С., Сенчук І., Таманаги Б., Козюбри М., Таманаги Б., Паліюк В., Пашук Т., Сущенко В.

Метою статті є аналіз конституційних гарантій прав людини в Україні та визначення основних викликів, які стоять на шляху їх ефективної реалізації. Особлива увага приділяється дослідженню впливу сучасних криз, зокрема воєнного стану, на стан прав і свобод громадян, а також виявленню слабких місць у правовій та інституційній системах держави. Стаття прагне розкрити можливості вдосконалення механізмів захисту прав людини через реформування правової системи, імплементацію міжнародних стандартів і посилення ролі громадянського суспільства.

Основним завданням є обґрунтування необхідності комплексного підходу до забезпечення прав людини, який враховує не лише конститу-

ційні норми, але й реальні умови їхньої реалізації в період військових викликів. Це включає як внутрішні правові та соціальні реформи, так і міжнародну співпрацю задля посилення ефективності правозахисної діяльності та підтримки громадян України у складних умовах.

Виклад основного матеріалу.

Захист прав людини є одним із головних принципів демократичної держави, який визначає її ціннісні орієнтири та правову основу. В Україні права і свободи людини проголошуються найвищою соціальною цінністю, а їх забезпечення є першочерговим завданням держави. Конституція України, яка була ухвалена в 1996 році, закріпила ключові положення щодо захисту прав людини, які відповідають міжнародним стандартам. Проте реалії сьогодення ставлять перед державою нові виклики, які потребують невідкладних рішень та дієвих механізмів.

Основний закон України гарантує громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні права кожного громадянина. Однак гарантування на папері не завжди означає ефективну реалізацію цих прав у повсякденному житті. Однією з причин такого розриву є недостатня ефективність державних механізмів, які повинні забезпечувати верховенство права і справедливий захист прав і свобод людини.

Ще одним значущим фактором, що впливає на захист прав людини в Україні, є воєнний стан. З початку збройної агресії ситуація з правами людини зазнала кардинальних змін. Тимчасова окупація частини територій України спричинила масові порушення базових прав громадян, таких як право на життя, свободу пересування, доступ до освіти, охорони здоров'я та житла. Держава опинилася перед необхідністю забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, які через конфлікт втратили свої домівки. Крім того, запровадження

воєнного стану створює умови для тимчасового обмеження деяких прав громадян, що є необхідністю, але водночас вимагає чіткого дотримання правових процедур і контролю.

Сучасні виклики у сфері прав людини посилюють потребу у співпраці України з міжнародними організаціями та інституціями. Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у притягненні до відповідальності за порушення прав громадян, зокрема на тимчасово окупованих територіях. Багато рішень цього суду стають стимулом для вдосконалення українського законодавства, інтеграції міжнародних стандартів у національну правову систему та зміцнення механізмів захисту прав людини.

Важливим аспектом є і соціальна нерівність, яка посилює бар'єри для реалізації конституційних прав. Економічна нестабільність, бідність та недостатнє фінансування соціальних сфер, таких як освіта чи охорона здоров'я, значно ускладнюють доступ громадян до базових прав. Це особливо гостро відчувається під час війни, коли значні ресурси спрямовуються на оборону, а соціальні програми часто залишаються недофінансованими.

Треба також враховувати думку дослідників з цієї теми, наприклад Череватюк В.Б. наголошує, що «Сьогодні саме розуміння правозахисної діяльності в Україні має суттєво трансформуватись. До тих пір, поки у нас пануватиме принцип державоцентризму, де є пріоритет обов'язків особи перед її правами, ми не зможемо повноцінно використовувати верховенство права як метод правозахисту. Це також тісно пов'язано і з євроінтеграційними процесами та вирішенням проблем, які гальмують наше входження в Європейський Союз. Наявний стан речей у нашій державі з правозахистом явно суперечить європейській правосвідомості, в основі якої лежать гуманістичні цінності. І поки що ми, як і наші європейські партнери, не бачимо най-

ближчих перспектив для того, щоб людиноцентризм став основою нашої правозахисної діяльності» [1].

У зв'язку з цим, захист прав людини в Україні залежить не лише від функціонування правової системи, але й від активної позиції громадянського суспільства. Правозахисні організації, волонтерські ініціативи та міжнародна підтримка стають важливими чинниками у формуванні культури прав людини. Розвиток демократичних інституцій і посилення прозорості влади створюють можливості для більш ефективного захисту прав громадян.

Також, слід звернути увагу на посади, які мають першочерговий вплив щодо дотримання прав і свобод в Україні, наприклад як зазначають вчені, така посада як омбудсмен також потребує оптимізація для вирішення нових викликів перед Україною. Наприклад вчені зазначають, що «Було виявлено і ряд недоліків в законодавчому регулюванні інституту омбудсмана та були надані пропозиції щодо вдосконалення законодавства. Зокрема, було запропоновано встановити вимоги щодо освіти кандидата на посаду Уповноваженого, конкретизувати процедуру його відставки. Окрім того було виявлено, що процедура отримання звернень омбудсманом також є недосконалою та потребує змін, в тому числі шляхом здійснення звернень через систему представників Уповноваженого на місцях» [2].

Першочерговим завданням нашої держави, є зміцнення правозахисних механізмів і подальшої адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів. Це вимагає комплексного підходу, який охоплює державну реформу, боротьбу з корупцією, забезпечення рівного доступу до правосуддя та соціальної підтримки. Попри складні обставини, воєнний стан також стимулює трансформацію суспільства і правової системи, що може стати основою для створення більш демократичної та справедливої держави в майбутньому.

У контексті дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод людини, також доцільно буде зазначити думку вчених щодо соціальних гарантії в Україні, які зараз на жаль порушуються. Наприклад Корнієнко П. зазначає, що «Однією з найбільших груп справ про порушення соціальних прав людини в ЄСПЛ є правовідносини з виплати пенсій та інших соціальних виплат, а тому міжнародне співтовариство та Україна потребують більш ефективного забезпечення та захисту соціальних прав на національному рівні, щоб люди могли їх реалізувати, забезпечуючи тим самим гідний рівень життя та задоволення своїх потреб» [3].

Для побудови ефективної системи захисту прав людини Україні необхідно врахувати як внутрішні виклики, так і зовнішні чинники, що впливають на правову і соціальну сферу. Перш за все, державна політика має зосередитися на створенні умов, за яких кожен громадянин зможе реалізувати свої права, передбачені Конституцією. Це стосується не лише правового забезпечення, але й реальних механізмів доступу до правосуддя, соціальних послуг та економічних можливостей.

Одним із ключових завдань залишається відновлення порушених прав громадян, які постраждали внаслідок війни. Україна повинна продовжувати роботу над створенням механізмів компенсації для внутрішньо переміщених осіб, підтримки ветеранів, а також тих, хто зазнав втрат через бойові дії. Особлива увага має бути приділена дітям, які через конфлікт втратили можливість навчатися або опинилися без догляду. Гарантування їхніх прав на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист є важливим кроком до відновлення справедливості та стабільності.

Не менш важливим є питання фіксації порушень прав людини на окупованих територіях. Документування воєнних злочинів, злочинів проти

людяності та інших грубих порушень міжнародного права є не лише умовою для правосуддя, але й важливим фактором для майбутньої реінтеграції цих територій. Робота правозахисних організацій у співпраці з міжнародними структурами сприяє створенню доказової бази для подальших судових розглядів, зокрема у Міжнародному кримінальному суді.

Воєнний стан також поставив перед Україною нові завдання у сфері адаптації законодавства до викликів сучасності. Конституційні реформи повинні враховувати необхідність гнучкості у кризових ситуаціях, водночас не допускаючи порушень основоположних прав громадян. Наприклад, обмеження прав під час воєнного стану має бути чітко регламентоване, щоб уникнути зловживань з боку державних органів і забезпечити дотримання принципу верховенства права.

Іншим важливим напрямом є реформування системи правосуддя, яке має стати більш прозорим і доступним для всіх верств населення. Спрощення процедур доступу до суду, підвищення незалежності суддів та боротьба з корупцією є необхідними умовами для забезпечення правосуддя, яке громадяни будуть сприймати як справедливе.

Водночас, Україна повинна продовжувати інтегрувати міжнародні стандарти у сфері прав людини, зокрема у контексті свого євроінтеграційного курсу. Виконання рішень Європейського суду з прав людини, імплементація директив Європейського Союзу, а також участь у міжнародних правозахисних ініціативах допоможуть закріпити демократичні принципи та створити основу для сталого розвитку.

Не варто забувати й про роль громадянського суспільства. Активна участь громадян у контролі за дотриманням прав людини, робота волонтерських організацій та правозахисних ініціатив сприяють формуванню суспільної довіри до державних інституцій. Це важливо не лише для

забезпечення прав у короткостроковій перспективі, але й для побудови культури правової держави у довгостроковій перспективі.

Захист прав людини в Україні є складним багатограним процесом, який потребує скоординованих зусиль держави, суспільства та міжнародної спільноти. Воєнний став показав слабкі місця існуючої системи, але водночас стимулював розвиток нових механізмів захисту, посилення міжнародного співробітництва та активізацію правозахисних ініціатив. Ці виклики можуть стати каталізатором для побудови сучасної правової системи, здатної ефективно захищати права кожного громадянина незалежно від обставин.

Захист прав людини в умовах сучасної України стає лакмусовим папірцем, що демонструє рівень розвитку державних інституцій та спроможність суспільства захищати демократичні цінності навіть у кризових ситуаціях. Війна, яка триває вже кілька років, не лише загострила існуючі проблеми у правозахисній сфері, але й відкрила нові виклики, які потребують комплексного реагування.

Зміцнення системи захисту прав людини в Україні вимагає не тільки подолання нагальних викликів, але й стратегічного бачення майбутнього. Важливим аспектом у цьому процесі є формування довіри громадян до державних інституцій, які відповідають за забезпечення їхніх прав. Без довіри до судової системи, правоохоронних органів та органів влади навіть найкращі правові гарантії залишаються формальними. Саме тому реформа правової системи має бути спрямована не лише на зміну законодавства, а й на утвердження нових етичних стандартів і професійних практик.

Треба також зазначити і про розробку та впровадження прозорого механізму захисту прав і свобод людини, як зазначають вчені «Механізм захисту прав людини є інтегральною категорією, дослідження якої

має спиратися на міждисциплінарні підходи та врахування всього спектра методів і форм державного управління. При цьому одним із найбільш складних та актуальних завдань, які необхідно вирішити в процесі забезпечення належного рівня функціонування МЗПЛ, є вибір адекватної методології раціоналізації суспільних відносин в межах таких механізмів» [4].

Паралельно з внутрішніми реформами важливим є забезпечення міжнародного визнання і захисту прав громадян України. Воєнний стан, масові порушення прав людини на окупованих територіях і воєнні злочини створили нову реальність, у якій права людини набувають особливого значення. Фіксація цих порушень і подання відповідних доказів у міжнародні суди є лише першим кроком. Україна повинна активно працювати над укріпленням міжнародної правової підтримки, адже відновлення справедливості для жертв порушень прав людини є важливим елементом постконфліктного відновлення держави.

Воєнний стан вимагає певної адаптації від державного механізму в сфері захисту прав і свобод людини, вчені зазначають, що «Особливої актуальності набула проблема захисту прав людини під час війни, оскільки саме в цій ситуації найбільш детально проявляється симбіоз дії міжнародних механізмів захисту прав людини. Порушення законів і звичаїв війни розглядаються як воєнні злочини, що характеризуються подвійною протиправністю, заборонені нормами як національного, так і міжнародного кримінального права. Оскільки безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України, є регламентовані міжнародним правом правила та обов'язки ведення війни» [5].

Водночас війна не може бути виправданням для послаблення демократичних інституцій або зловживань владою. Тимчасові обмеження

прав і свобод, передбачені воєнним станом, мають здійснюватися лише в межах, визначених Конституцією та міжнародним правом. Це означає, що навіть у кризовий період принцип верховенства права має залишатися недоторканим.

Ще одним критично важливим завданням є створення умов для відновлення прав людей, які постраждали від війни. Це стосується не тільки внутрішньо переміщених осіб, а й тих, хто залишився на окупованих територіях або пережив травматичний досвід війни. Підтримка таких осіб вимагає інтегрованого підходу: від надання житла і доступу до медицини до розробки програм психологічної допомоги. При цьому особливу увагу слід приділити вразливим групам – дітям, людям похилого віку, особам з інвалідністю.

Роль правозахисних організацій та громадянського суспільства в цьому процесі залишається надзвичайно важливою. Вони не тільки допомагають людям відстоювати свої права, а й виступають інструментом контролю за діями влади. Саме такі організації часто стають голосом тих, чії права були порушені, і платформою для створення діалогу між державою та суспільством. Посилення співпраці між громадянськими організаціями та державними структурами може значно покращити якість захисту прав людини.

Довгострокова перспектива захисту прав людини в Україні також залежить від освітніх ініціатив. Поширення знань про права людини серед громадян, навчання правовим основам у школах і університетах, проведення тренінгів для державних службовців та правоохоронців допоможуть формувати суспільство, орієнтоване на верховенство права. Адже лише освічене суспільство, яке знає свої права та розуміє, як їх захищати, може вимагати дотримання цих прав і контролювати їх реалізацію.

Завдання, які стоять перед Україною, є надзвичайно складними, але вони відкривають можливість для трансформації держави. Кожен новий виклик, спричинений війною, економічною кризою чи соціальними труднощами, є шансом для перегляду старих підходів і впровадження інновацій. Успішний захист прав людини в Україні стане не лише гарантією стабільності та демократичного розвитку, але й прикладом для інших країн, що борються за свої права у складних умовах.

Таким чином, Україна стоїть на шляху створення сучасної правової держави, у якій права людини будуть не декларацією, а реальним інструментом забезпечення гідного життя кожного громадянина. Цей шлях вимагає єдності, зусиль і часу, але його успіх визначить майбутнє країни та її місце у світовій спільноті.

Висновки. Захист прав людини в Україні є фундаментальною складовою демократичного розвитку держави, яка стоїть перед значними викликами у сучасних умовах. Конституція України закріплює широкий спектр прав і свобод, забезпечуючи правові гарантії їх реалізації. Однак реальність показує, що формального закріплення недостатньо. Ефективна реалізація цих прав потребує удосконалення правової системи, подолання корупції, реформування державних інституцій та адаптації законодавства до міжнародних стандартів.

Воєнний стан, який триває поставив перед державою та суспільством нові виклики. Масові порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях, обмеження прав під час воєнного стану, проблеми внутрішньо переміщених осіб та біженців потребують невідкладних рішень і міжнародної підтримки. Водночас, воєнний стан показав стійкість українського народу, його здатність до згуртованості та мобілізації, що є важливим ресурсом для побудови майбутнього.

Для забезпечення сталого захисту прав людини необхідно впровадити системні зміни, які поєднують внутрішню реформу з активною міжнародною співпрацею. Це включає зміцнення правозахисних механізмів, виконання міжнародних зобов'язань, посилення ролі громадянського суспільства та формування правової культури. Водночас важливо забезпечити соціальну підтримку для найбільш вразливих груп населення, створити дієві механізми компенсації для постраждалих від війни та відновити довіру до державних інституцій.

Україна має потенціал стати прикладом для інших держав, які проходять через складні кризи, демонструючи, як навіть у найважчих умовах можна зміцнювати демократичні принципи та захищати права людини. Успішна реалізація цих завдань стане запорукою стабільності, миру та прогресу, які мають стати основою для відновлення держави після війни та її інтеграції у європейську спільноту.

Стаття присвячена комплексному аналізу щодо захисту прав людини в Україні через призму конституційних гарантій та викликів, які стоять на шляху їх реалізації. Конституція України як основний закон держави проголошує людину, її життя і гідність найвищими цінностями, закріплюючи широкий спектр прав і свобод громадян. У статті розглянуто громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні права, визначені у другому розділі Конституції, та досліджено їх відповідність міжнародним стандартам, зокрема нормам Європейської конвенції з прав людини та Загальної декларації прав людини.

Захист прав людини в Україні потребує комплексного підходу, який включає реформу правової системи, боротьбу з корупцією, підвищення ефективності правозастосування та інтеграцію міжнародних

стандартів. У статті підкреслюється, що військовий стан не лише загострив проблеми прав людини, але й стимулював розвиток правозахисного середовища, яке стає основою для зміцнення демократії та верховенства права в Україні.

У статті розглядаються конституційні гарантії прав і свобод людини в Україні, а також виклики, які виникають у процесі їх реалізації в умовах сучасних криз, зокрема воєнного стану. Конституція України забезпечує широкий спектр громадянських, політичних, соціальних, економічних та культурних прав, закріплюючи їх як невідчужувані та гарантовані державою. Проте реалізація цих прав значно ускладнюється під час воєнного стану, коли можливі тимчасові обмеження конституційних свобод, а права громадян, особливо на тимчасово окупованих територіях, систематично порушуються.

Ключові слова: конституційне право, конституційний процес, захист прав людини, конституційні гарантії, Конституція України, воєнний стан, внутрішньо переміщені особи, євроінтеграція.

Hlynianyi I. Protection of human rights in Ukraine: constitutional guarantees and challenges of their implementation

The article is devoted to a comprehensive analysis of the protection of human rights in Ukraine through the prism of constitutional guarantees and challenges that stand in the way of their implementation. The Constitution of Ukraine, as the fundamental law of the state, proclaims man, his life and dignity as the highest values, enshrining a wide range of rights and freedoms of citizens. The article examines civil, political, social, economic and cultural rights defined in the second section of the Constitution, and examines their compliance with international standards, in particular

the norms of the European Convention on Human Rights and the Universal Declaration of Human Rights.

The protection of human rights in Ukraine requires a comprehensive approach, which includes reform of the legal system, the fight against corruption, increasing the effectiveness of law enforcement and the integration of international standards. The article emphasizes that the war not only exacerbated human rights problems, but also stimulated the development of a human rights environment, which becomes the basis for strengthening democracy and the rule of law in Ukraine.

The article examines the constitutional guarantees of human rights and freedoms in Ukraine, as well as the challenges that arise in the process of their implementation in the conditions of modern crises, in particular martial law. The Constitution of Ukraine provides a wide range of civil, political, social, economic and cultural rights, enshrining them as inalienable and guaranteed by the state. However, the implementation of these rights is significantly complicated during martial law, when temporary restrictions on constitutional freedoms are possible, and the rights of citizens, especially in temporarily occupied territories, are systematically violated.

Key words: constitutional law, constitutional process, protection of human rights, constitutional guarantees, Constitution of Ukraine, martial law, internally displaced persons, European integration.

Література

1. Череватюк В.Б. Верховенство права як метод захисту прав людини. URL: <http://surl.li/satyrv>.

2. Пирого І., Кадебська І. Інститут Уповноваженого Верховної ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. URL: <https://journals.maur.com.ua/index.php/law/article/view/2546/3009>.

3. Корнієнко П.С. Соціальні права людини в Україні: міжнародні стандарти, сучасний стан і перспективи розвитку. URL: <http://surl.li/jyudbv>.

4. Баиштанник А.Г. Механізм захисту прав і свобод людини у контексті реалізації положень конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/355/311>

5. Мельничук С. М. Механізм захисту прав людини і громадянина: проблеми функціонування. URL: <https://luhbuletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/142/135>.

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

7. Європейська конвенція з прав людини. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

8. Загальна декларація прав людини / прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 року за № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

